

tiivien konstruktiot myös *miksi* imitatiiveja ja imitatiivikonstruktioita käytetään. Mitä niillä tehdään? Mikä on se etu, jota juuri niiden käytöllä tavoitellaan? Miksi ääniä jäljittellään? Mistä ääni on todisteena? Entä takaperoisjohdetut imitatiivit? Miksi sanoista, jotka eivät jäljittele ääntä tai liikettä, voidaan kuitenkin muodostaa tyytämällä sellainen takaperoisjohdettu imitatiivi, joka on kuin sen äänen tai liikkeen kuva, jota sana jäljittelisi jos jäljittelisi? Miksi siis esimerkiksi verbistä *nyökätä* muodostetaan imitatiivi *nyöks*, miksi *loikata*-verbistä tulee *loiks* ja verbistä *jynssätä* tietyissä käytöissä *jyns*? Esimerkiksi näihin kysymyksiin annan tutkimuksessani vastauksia. Olen tutkinut imitatiivien käyttöä kirjoitetussa suomen kielessä ennen kaikkea sen kautta, millaisiin kieliopillisiin rakenteisiin eli täytettäviin konstruktioihin tällaiset sanat sijoittuvat. Tutkimani aineiston laajuus on noin 4 300 imitatiivisanetta konteksteineen. Teksti-esimerkkejä on sekä editoiduista sanomalehtiteksteistä että puhemaisemmista Internetin teksteistä. Mukana on sekä uusia että 1800-luvun lopun tekstejä.

Tutkin imitatiiveja konstruktioina ja konstruktioissaan. *Konstruktio* on teoreettinen kielen kuvauksen väline, skemaattinen mallinnus rakenteesta, joka tuottaa toistuvia, todellisia kielen ilmauksia eli *konstrukteja*. Konstrukteja ovat siten lauseet *siinä sivussa Petri vetäisi yhden kaljan että humps, kaikki tekstit katosivat että fiuu ja juu diagnoosit pamahti niin että kops vaan*. Ne toteuttavat samaa konstruktiota, joka voidaan kuvata esimerkiksi muodossa [prosessin kuvaus (päälause) + (*niin*) että/jotta + imitatiivi + vaan/vain] ja jota käytetään prosessin ja sen tavan liioittelevaan kuvaamiseen.

Osoitan, että toisin kuin on ajateltu, imitatiivit eivät suinkaan ole tekstissä mitään irrallista, vaan niillä on paikkansa konventionaalisissa kieliopillisissa rakenteissa. Nämä rakenteet liittyvät ne koko kielen jäsenyneeseen varantoon, kielen täysivaltaisiksi käyttövaroiksi. Imitatiivikonstruktiot ovat erinomainen esimerkki kielen jäsenymis- taipumuksesta ja analogisuudesta: imitatiivit ovat kyllä demonstroivia ja eleenomaisia, mutta ne eivät ole säännöttömiä vaan osallistuvat kielen säännönmukaisuuteen monella tavalla, myös omien säännönmukaisten sanahahmojensa kautta.

Tärkeää on se, miten imitatiivit perivät kielen muita konstruktioita eli käyttävät olemassa olevia rakenteita hyväkseen. Imitatiivi sopii helposti esimerkiksi tavanilmaukseksi lauseeseen, koska tavanilmaus on olemukseltaan niin muunteleva ja väljä, että myös imitatiivi näyttää sopivan sen elaboraatioksi. Kun ilmaus ei sodi liikaa skeemaa vastaan, sitä voidaan käyttää. Imitatiivien käytössä ei ole myöskään mitään erityisen uutta, vaan nykyisenkaltaiset rakenteet ja käyttöfunktiot esiintyvät myös vanhimmassa aineistossani, 1800-luvun lopun sanomalehtiteksteissä.

Usein eri kielten kieliopeissa nämä ilmaukset kuitenkin sivuutetaan kokonaan, ikään kuin niitä ei olisi olemassa. Seurauksena on vaillinainen kuvaus kielen ilmaisu-potentiaalista ja pahimmillaan jopa vääränlainen kuva siitä, mitä kieli on. Tällaista ka-peaa kuvaa kielestä, kieleen kuulumattomasta ja kuvausta ansaitsemattomasta väitös-kirjani koettaa purkaa. Yritän osoittaa, että jos jätetään jotain mielivaltaisesti kieliopin kuvauksesta pois, ei voida saada kattavaa kuvaa kielestä sellaisena kuin se on käyttäjiensä käytettävissä.

Imitatiivit ovat siis osa säännönmukaista kieltä. Kuitenkin imitatiivien erikoisimpia piirteitä on se, miten ne liikkuvat kielen rajoilla ja koettelevat sitä, mitä voidaan pitää kielenä. Ensinnäkin villit imitatiivit ovat äännähdysten, ei-kielellisen jäljittelyn ja kon-

ventionaalisen kielen rajamailla. Toiseksi imitatiivit koettelevat myös puheen ja kirjoituksen rajaa. Vaikka kirjoituksessakin voidaan jäljitellä villien imitatiivien villiyyttä, villitkin imitatiivit kesyyntyvät väistämättä tullessaan kirjoitetuiksi. Kolmanneksi imitatiivien yhteyteen liittyy puheessa usein esittäviä eleitä, joiden kuvaus teksteissä joko jätetään tekemättä tai tehdään tekstin tarjoamin keinoin. Näin ollen puheen usein niin kutsutusta ekstralingvistisestä osasta jää jotakin oleellista ulkopuolelle, kun puhe-
maiset imitatiivit otetaan tekstin osaksi. Silti imitatiivien demonstroivuudesta voi näkyä tekstissä jälkiä.

Näistä imitatiivien demonstroivista piirteistä huolimatta aineistossa näkyy myös sellaisia imitatiivien tekstikonstruktioita, joissa juuri kirjoitetun kielen omat keinot ovat käytössä. Näitä kirjoitetun tekstin keinoja ovat esityksen lineaarisuus ja tehokas välimerkitys. Esimerkiksi tarinankerronnan imitatiivikonstruktioit käyttävät hyväkseen tarinan lineaarista rakentumista ajassa ja kirjoituksen mahdollistamaa tehokasta välimerkitystä.

Tutkimuksessani kuvaan imitatiivien konstruktioita, annan niistä formaalin kuvauksen ja esitän imitatiiveille ja imitatiivien konstruktioille tehtäviä. Tutkimukseni perusteella imitatiivikonstruktioilla

- voidaan kuvata kuultua ääntä tai ääntelyä ja ilmaista äänen kuuluminen
- voidaan prosessin äänen kuvailun avulla ilmaista, että prosessi on tapahtunut tai vaatia sitä tapahtuvaksi
- voidaan jäljitellä musiikkia ja rytmiä esimerkiksi musiikin tai tanssin harjoittamista varten
- voidaan kuvata tapahtumisen tai tekemisen tapaa tai jotakin tavalle läheistä merkityskategoriaa
- voidaan kuvailla olion laatua
- voidaan nimetä jokin tapahtuma tai ääni, jotta siitä voidaan diskurssissa puhua reifioituna eli esineistettynä oliona
- voidaan esittää koko ajallisesta prosessista holistinen kuvaus
- voidaan kuvailla tapahtumamiljöötä ja siten sijoittaa tapahtumia fyysiseen tilaan
- voidaan esittää puhetta jäljittelevissä teksteissä puhujien vuorovaikutuksellisesti merkittäviä eleitä ja tekoja.

Lisäksi imitatiivit ja niiden konstruktioit

- voivat toimia indeksisesti performatiivina eleen sijaan tekstissä tai puheessa
- voivat toimia tervehdyksenä
- voivat toimia yrityksen, yhteisön, tuotteen tai muun sellaisen nimenä
- voivat toteuttaa kielen poeettista funktiota loruilulla ja äänemaalailulla
- voivat kuvailla tapahtumia näyttämistrategian avulla
- voivat rytmittää kerrontaa ja mahdollistaa näkökulman vaihdoksia
- voivat aloittaa tekstin havainnollisesti tai kuva-arvoituksella tai otsikkona viritteää tekstin aihepiiriin

- voivat kuvata retorisen tehokkaasti narratiivisten tapahtumaketjujen tapahtumia, usein muutos- ja kulminaatiokohtia
- voivat olla metaforisia ja kuvata tehokkaasti affektista mentaalista tapahtumaa, esimerkiksi äkillistä havaintoa, johon ei kuulu todellista ääntä
- ennen kaikkea mahdollistavat prosessien, olioiden ja ajattomien suhteiden hollistisen, imagistisen kuvaamisen tekstissä niin, että osallistujia ei tarvitse erottaa eikä tapahtumaa kytkeä esimerkiksi aikasuhteisiin.

Imitatiivit ovat omanlaisensa konstruoinnin tapa. Kaikissa merkityksissään ja käytössään imitatiivit antavat evidenssiä tapahtumisesta tai laadusta: äänen kuvat toimivat todisteina. Käyttöä motivoi ihmisen aistiminen ja havaintojärjestelmän rakenne.

Siirryn puhumaan nyt esitelmän alussa mainitsemastani toisesta kysymyksestä: Mitä kieli sitten on? Olen jo todennut, että monesti imitatiivit piirtävät olemuksellaan näkyviin kielen rajoja. Minkä rajoilla ne siis liikkuvat? Mikä tai mitä lopulta on se, mitä kielenkuvauksen pitäisi kuvata? Kysymys on intuitiivisesti täysin selvä – kaikki tietävät, mitä kieli on –, mutta se on erittäin vaikea määritellä eksaktisti ja tyhjentävästi. Paljastavaa onkin, että kielioppiteoriat ja kieltä tai kielentutkimusta käsittelevät kirjat poikkeuksetta määrittelevät aluksi sen, mitä ymmärtävät kieliopilla eli kielen rakenteen kuvauksella tai kielen sääntöjärjestelmällä, mutta eivät useinkaan määrittele varsinaista kohdettaan eli kieltä. *Kieli* oletetaan itsestään selväksi – ja itsestään selvästi se ei paradoksaalista kyllä ole itsestään selvää.

Se mitä kieli on, riippuu siitä, mitä katsotaan ja mitä etsitään ja mitä kielen monista ominaisuuksista pidetään kulloinkin keskeisenä. Selvää on, että kieli on ihmisten välinen vuorovaikutuksen ja viestinnän väline. Vuorovaikutukseen kuuluu kuitenkin muutenkin kuin usein niin ajateltu ”varsinainen kieli”: siihen kuuluu esimerkiksi ilmeitä, eleitä, asentoja, katseita, äänensävyjä, kosketuksia, esineitä ja ympäristöä. Vuorovaikutusta voi mainiosti olla ilman kieltäkin. Näin katsoen kieli on vain osa laajempaa ihmisten välisen toiminnan kenttää. Niinpä kieleen voidaan myös lukea sellaisia piirteitä, jotka muuten jäävät helposti käsittelemättä ja kuvaamatta, kuten äänensävyt ja katseet.

Tässä ei ole kuitenkaan kaikki, mitä kieli on. Kieli on toisaalta myös abstraktin ajattelun, käsitteiden muodostamisen ja maailman entiteettien kategorisoinnin apuväline; kielen avulla luodaan ja luokitellaan maailmaa ja käsitellään tietoa, järjeillään ja suoritetaan ajattelutehtäviä. Tämä piirre liittyy kielen yhdeksi ihmisen tiedonkäsittelyn osa-alueeksi muiden kognitiivisten prosessien rinnalle. Tämän näkemyksen mukaan ihmisten välinen toiminta ei ole korosteista, vaan ihmisen tiedonkäsittely on. Yhtenä kielen ominaispiirteenä voidaan lisäksi pitää sitä, että vain kielen avulla kuvaus voidaan irrottaa tähänhetkisestä ja voidaan puhua tulevasta tai menneestä, ei-olevasta tai mahdollisesta. Tätä piirrettä, jota voidaan kutsua vaikkapa irrottamiseksi tai siirtämiseksi, pelkällä jäljittelyllä tai eläinten viestinnällä ei tietääksemme ole, ja tällainen mahdollisen, irrotetun maailman luominen kielen avulla liittyy sekin laajemmin ihmislajin kognitiivisiin kykyihin, vaikka se tulee esille nimenomaan kielessä.

Lisäksi, ja monen mielestä ensi sijassa, kieli on tietenkin merkkijärjestelmä, joka koostuu omanlaisistaan merkeistä ja niiden välisistä suhteista. Kognitiivinen kielioppi

ja konstruktiokielioppi molemmat määrittelevät kielen näin: kieli koostuu erilaajuisista muodon ja merkityksen tai funktion konventionaalisista symbolisista yhteenliittymistä ja niiden välisistä suhteista. Kielenkuvaus on siis näiden merkkien ja niiden suhteiden kuvausta. Tällöin kiinnitetään huomiota uniikkiin merkkijärjestelmään, sanojen ja rakenteiden olemukseen ja järjestelmän jäsenyntyneisyyteen, siis itse systeemiin. Monesti tällä lähestymistavalla tutkitaan nimenomaan kirjoitettua kieltä. Kun tällainen systeemi halutaan kuvata mahdollisimman siististi, voi hyvinkin käydä niin, että jotakin juuri merkkijärjestelmän kannalta vaikeasti kuvattavaa tai havaittavaa jää ulkopuolelle. Vielä enemmän ulkopuolelle jää, jos kuvauksessa ei sallita lainkaan sitä rönsyävyyttä, jota kielessä tosiasiaa on paljonkin.

Jokainen edellä kuvattu kielinäkemyksessä kuvaa osan kielestä. Kielen rajoja on vaikeaa linjata tarkasti. Vastaus siihen, mitä kieli on, riippuu juuri siitä, mitä kielellä kulloinkin katsotaan tehtävän, ja myös siitä, millaiseksi se ennalta oletetaan. Hyvin suuresta rakennelmasta voidaan nähdä vain kulma kerrallaan, ja myös ennakkokäsitys antaa raamit sille, mitä kulloinkin osataan katsoa.

Kieli on käytössä yksinkertainen mutta käsitteenä abstrakti, ja abstrakteja asioita on vaikea kuvata. Silloin turvaudutaan monesti vertauksiin. Tätä kutsutaan kielen-tutkimuksessa metaforisuudeksi. Kielenkuvauksessa ja kielifilosofiassa esiintyykin erilaisia metaforia kielen luonteesta. Esitän lopuksi muutamia vertauksia, joiden avulla kieltä on voitu yrittää ymmärtää. Nämä vertaukset, joiden taustafilosofia on hyvin erilainen toisiinsa nähden, vaikuttavat osaltaan siihen, miten puhumme kielestä, ja jopa siihen, miten pystymme näkemään sen. Näitä vanhempia ja uudempia kielimetaforia tai kielinäkemyksiä ovat esimerkiksi seuraavat:

- Kieli on työkalu, jota ihminen käyttää hyväkseen.
- Kieli on kasvi, joka kasvaa ja kehittyy.
- Kieli on looginen tai matemaattinen järjestelmä, jossa on selvät säännöt.
- Kieli on artefakti, esimerkiksi kone, joka toimii niin kuin ihmisen tekemä artefakti toimii.
- Kieli on biologinen systeemi, jota koskee oma ekologiansa.
- Kieli on sukumisen sijainen, ryhmän yhteenkuuluvuutta ylläpitävä tapa: kun kehittyvällä ihmisajalla ei ole ollut enää tarpeeksi aikaa sukua lauman jäseniä, puheen avulla on voitu hoitaa yhteenkuuluvuuden tarpeita etäämmältä.
- Kieli on meemiksi eli tehokas väline meemien – kulttuurisen evoluution yksikköjen – välittämiseen. Kieli ei ole itsessään tärkeä, vaan tärkeitä ovat ajatukset, ideat, uskomukset, ideologiat ja muut sellaiset meemit, joita kielellä levitetään ja jotka pyrkivät elämään.
- Tai kieli on teknologia, yksi muiden ihmisten kehittämien joukossa, ja se mahdollistaa esimerkiksi ihmisen menestymisen ja ihmisajin leviämisen.

Ehkä jokaisen kannattaa joskus miettiä, mitä kieli on. Mitä sillä tehdään, mitä varten se on olemassa? Onko tärkeämpää se, mitä jollakin tehdään, vai se, millainen se on? Entä onko tärkeämpää, miten tai miksi jokin on syntynyt, vai se, mitä se on nyt? Kysymyksiin ei varmasti ole vain yhtä vastausta. Olen väitöskirjatutkimuksellani koet-

tanut valottaa yhden kielenilmiön kautta juuri sitä, millaisena olio *kieli* näyttäytyy, ja niin tekemällä olen koettanut piirtää kielestä esille ainakin erilaisia särmiä.

Anni Jääskeläinen: *Todisteena äänen kuva. Suomen kielen imitatiivikonstruktiot.*
Helsinki: Helsingin yliopiston suomen kielen, suomalais-ugrialaisten ja pohjoismaisten kielten ja kirjallisuuksien laitos 2013. Kirja on luettavissa osoitteessa <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-10-8860-5>.

Kirjoittajan yhteystiedot (address):
etunimi.m.sukunimi@helsinki.fi